

Живко Зінаїда Богданівна
Доктор економічних наук за спеціальністю
21.04.02 – економічна безпека суб'єктів
господарської діяльності.
Професор за кафедрою менеджменту.
Завідувач кафедри менеджменту Львівського
державного університету внутрішніх справ
(м. Львів)

Тема дисертації: Управління системою економічної безпеки підприємства.

Робота виконана на кафедрі менеджменту Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор Варналій Захарій Степанович, Заслужений діяч науки і техніки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, м. Київ, професор кафедри фінансів.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор Алькема Віктор Григорович, ВНЗ "Університет економіки та права "КРОК", м.Київ, завідувач кафедри управлінських технологій;

доктор економічних наук, доцент Васильців Тарас Григорович, Львівська комерційна академія Укоопспілки, м. Львів, професор кафедри економіки підприємства);

доктор економічних наук, доцент Погорелов Юрій Сергійович, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, м.Луганськ, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності.

Захист відбувся 10 липня 2014 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.12 у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України за адресою: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20а. (виїзне засідання спеціалізованої вченої ради Д 29.051.12 у Вищому навчальному закладі «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Лагерна, 30-32, ауд. 245.).

В дисертації розроблено методологічні засади управління системою економічної безпеки підприємства, у межах яких визначено об'єкт, предмет, завдання, принципи, методи, механізми, прийоми, норми та процедури управління, спільне використання яких забезпечує кероване функціонування системи економічної безпеки підприємства у звичайному та надзвичайному режимах за загальними орієнтирами дій та ухвалення рішень (превентивно-профілактичний та оперативно-інформаційний), що створює передумови забезпечення діяльності підприємства.

В роботі розроблено концепцію управління економічною безпекою підприємства, що представляє собою систему ідей, цільових установок,

сукупність заходів щодо забезпечення діяльності підприємства, поєднує динамічну та статичну складові забезпечення економічної безпеки підприємства, містить науково-методичну, практичну та організаційно-економічну складові, відображає склад і структуру об'єктів економічної безпеки, принципи її забезпечення, класифікацію загроз економічній безпеці підприємства, основні принципи оцінювання її функціональних складових, базові підходи до розроблення та використання механізмів управління економічною безпекою підприємства та є фундаментальною основою для формування системи його економічної безпеки.

Визначено склад функцій управління системою економічної безпеки підприємства (моніторинг, прогнозування, контроль економічної безпеки підприємства, управління ризиком), результатом реалізації яких є інформаційне забезпечення належного виконання функцій системи економічної безпеки підприємства у звичайному та надзвичайному режимах, розроблено процедури та описано послідовність їхньої реалізації.

Ієрархічно впорядковано найтипівіші загрози економічній безпеці вітчизняних підприємств у вигляді графу їхніх зв'язків та взаємовпливу шляхом розподілу загроз за стратегічним, тактичним, оперативним або поточним рівнями, що дозволяє описати загальні умови діяльності вітчизняних підприємств, розробити стратегію підприємства щодо забезпечення економічної безпеки, актуалізувати певні функції системи економічної безпеки вітчизняних підприємств та управління нею, сформулювати сукупність завдань для служби економічної безпеки підприємства.

Розроблено послідовність оцінювання ймовірності реалізації рейдерської атаки за ступенем невідомості її найтипівіших ознак за пропонуваними критеріями (поява будь-якої ознаки, поява кількох ознак і повторюваність появи ознаки або кількох ознак упродовж певного періоду) за результатами вирішення багатокритеріального завдання на основі нечіткого відношення ознак відповідно до створеної шкали оцінювання ймовірності рейдерської атаки та ідентифікації напрямку дій рейдерів, що уможливорює застосування певної сукупності превентивних захисних заходів.

Удосконалено понятійно-категоріальний апарат безпекознавства за результатами аналізу змісту понять "безпека", "небезпека", "загроза" та "ризик": зміст поняття "небезпека" розкрито з використанням імовірнісного (розглядалася можливість виникнення негативних наслідків) та реального (йдеться про конкретні дії, що завдають шкоди соціально-економічній системі) підходів, які кореспондуються зі статичним і діяльнісним підходами до тлумачення поняття "безпека". Зокрема, поняття "загроза" трактується як одна з форм безпосередньої небезпеки, виникнення та розвиток якої спричинено негативним впливом зовнішнього середовища, слабкістю контролю цього впливу у внутрішньому середовищі підприємства, неякісним управлінням, яке має певним чином реагувати на такий вплив, а ризик розглядається як можливість настання ситуації при будь-якій діяльності, яка може змінюватися (спричинити виникнення втрат чи недоотримання прибутку) або залишатися незмінною.

В процесі дослідження удосконалено організацію управління системою економічної безпеки підприємства шляхом формування принципів вибору організаційної структури, розроблення процедури ухвалення та реалізації управлінських рішень у різних за рівнем небезпеки ситуаціях, урахування кількісних та якісних параметрів його господарської діяльності, структури та динаміки розвитку.

Удосконалено підхід до оцінювання економічної безпеки підприємства шляхом поєднання формалізованих (інтегральний показник, який розраховується з використанням інтегральних показників економічної безпеки за шістьма її

функціональними складовими) та лінгвістичних (формування з використанням інструментів нечіткої логіки систем показників економічної безпеки з установленою вагомістю кожного з них за функціональними складовими економічної безпеки, визначення якісних параметрів для характеристики зміни рівня безпеки за кожним показником, розроблення логічних правил, які містять можливі варіанти зміни економічної безпеки під впливом виділених чинників) оцінок.

Удосконалено організацію інформаційного забезпечення управління економічною безпекою підприємства шляхом виявлення переваг каналів надходження інформації із зовнішнього середовища з використанням методу багатокритеріального оцінювання альтернатив, матриці попарних порівнянь варіантів за перевагою та взаємного впливу таких каналів, а також доступної, достовірної й повної інформації за умови мінімізації та/або контролю величини витрат на її отримання.

Уточнено склад механізмів управління системою економічної безпеки підприємства (механізми економічної відповідальності, механізм перерозподілу ризику, механізми резервування, механізми стимулювання зміцнення економічної безпеки, механізми дотримання пріоритетності в забезпеченні економічної безпеки), ефективність дії яких визначається за результатами співвідношення витрат на створення й застосування та втрат і збитків від негативних наслідків реалізації певних загроз.

В процесі дослідження уточнено склад функцій системи економічної безпеки підприємства шляхом виділення функцій конкурентної розвідки, контррозвідувальної діяльності та протидії рейдерству, реалізація яких спеціальними підрозділами служби економічної безпеки шляхом виконання сукупності завдань, описаних розробленими алгоритмами, дозволить запобігти втратам у діяльності підприємства завдяки отриманню або збереженню інформації певного призначення та ухвалення з її використанням управлінських рішень щодо його діяльності та економічної безпеки.

Уточнено призначення та зміст конкурентної розвідки як функції системи економічної безпеки підприємства шляхом визначення пріоритетних завдань конкурентної розвідки на етапах його життєвого циклу та послідовності її здійснення за наявності найтипівіших загроз економічній безпеці вітчизняних підприємств.

УДК 338.47:629.33

З.Б. Живко

ФАКТОРИ ВПЛИВУ РЕЙДЕРСТВА НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено суть процесів поглинання, злиття та рейдерства у вітчизняній економіці. Проведено аналіз факторів, які впливають на створення умов банкрутства підприємств, зростання напруженості в українському суспільстві та активізації рейдерства. Рис. 7, дж. 21.

Постановка проблеми та виділення нерозв'язаної її частини. Рейдерство як явище не є новим, воно в різноманітних виявах спостерігалось в різні часи. В наш час рейдерство в більшості країн з розвинутою економікою

асоціюється з недружнім поглинанням, але здійсненим у правовому полі, що дозволяє в деяких випадках говорити про позитивні наслідки рейдерства.

В Україні рейдерство перетворилось на нову технологію протиправного перерозподілу власності. Для рейдерства характерний надзвичайно високий рівень рентабельності. Механізми протиправного захоплення (поглинання) підприємств є відпрацьованими, а їхнє застосування – добре організованим. Саме тому визначення факторів впливу рейдерства на рівень економічної безпеки підприємства є актуальним та своєчасним для формування процесу антирейдерства.

Мета статті – сформулювати та проаналізувати основні чинники, які характеризують вплив рейдерства на рівень економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Основний матеріал дослідження. Сьогодні ми спостерігаємо зростання напруженості в українському суспільстві, пов'язаною з військовими діями на сході нашої держави, вимушеним банкрутством підприємств, протиправними поглинаннями та захопленням підприємств. Вперше «рейдерство» як протиправне заволодіння підприємством було визначене в Декларації цілей та завдань державного бюджету на 2008 р., прийнятої Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 [1]. Проте у вітчизняному законодавстві відсутнє тлумачення процесів злиття та поглинання взагалі і рейдерства, зокрема. Тому на підставі непрямих ознак і за аналогією з тим, що називають «рейдерством» за кордоном, ми можемо розглядати рейдерство в Україні.

Рейдерство з'явилося в Україні з введенням в обіг акцій, які вільно обертаються на ринку акцій, створюючи умови для придбання компанії без згоди її фактичного власника. Англійський термін «raid» означає раптовий напад, наліт. Однак, на Заході рейдерством називають як звичайне і абсолютно законне придбання компанії без згоди фактичного власника і менеджменту, так і силове захоплення з метою зміни власника. Фактично сьогодні в цивілізованому світі поширений тільки перший тип рейдерства, дозволений контрольований і регульований законом. Як висновок, в Україні потрібно чітко розмежувати легальне, законне недружнє поглинання, яке може бути, на думку багатьох експертів навіть корисним для національної економіки від бандитського захоплення, при якому неминуче порушується закон і свідомо задіюються кримінальні елементи, а також допускається насильство проти особистості [2].

Тому, перш за все, спробуємо розмежувати поняття «поглинання», «злиття» та «рейдерство», ідентифікувати та диференціювати ці процеси в Україні (рис.1).

Практика свідчить, що об'єктами рейдерських атак найчастіше стають підприємства з наявним внутрішньокорпоративним конфліктом, які є вразливими та слабо захищеними. Значна кількість поглинань здійснюється через помилки менеджменту підприємства в процесі управління або дій персоналу. Адже внутрішньокорпоративні конфлікти є публічними, вони легко привертають увагу рейдерських організацій. Зазвичай, під рейдерський приціл потрапляють крупні компанії, після досягнення ними певного розміру в них у геометричній прогресії зростають витрати на функціонування систем управління та контролю, пригнічується ініціатива, втрачається керованість, розпорошуються увага і контроль, стираються межі пріоритетів, зникає гнучкість. Це пов'язано з тим, що у корпоративних конфліктах завжди існує певна напруга у відносинах між мажоритарними і міноритарними акціонерами, учасниками товариства,

менеджментом і, як наслідок, в таких конфліктах завжди існує «незадоволена сторона». Саме її підтримкою і намагаються заручитися рейдери для того, щоб вступити в такий конфлікт або, більше того, «незадоволена сторона» сама привертає до такого конфлікту рейдерів [3].

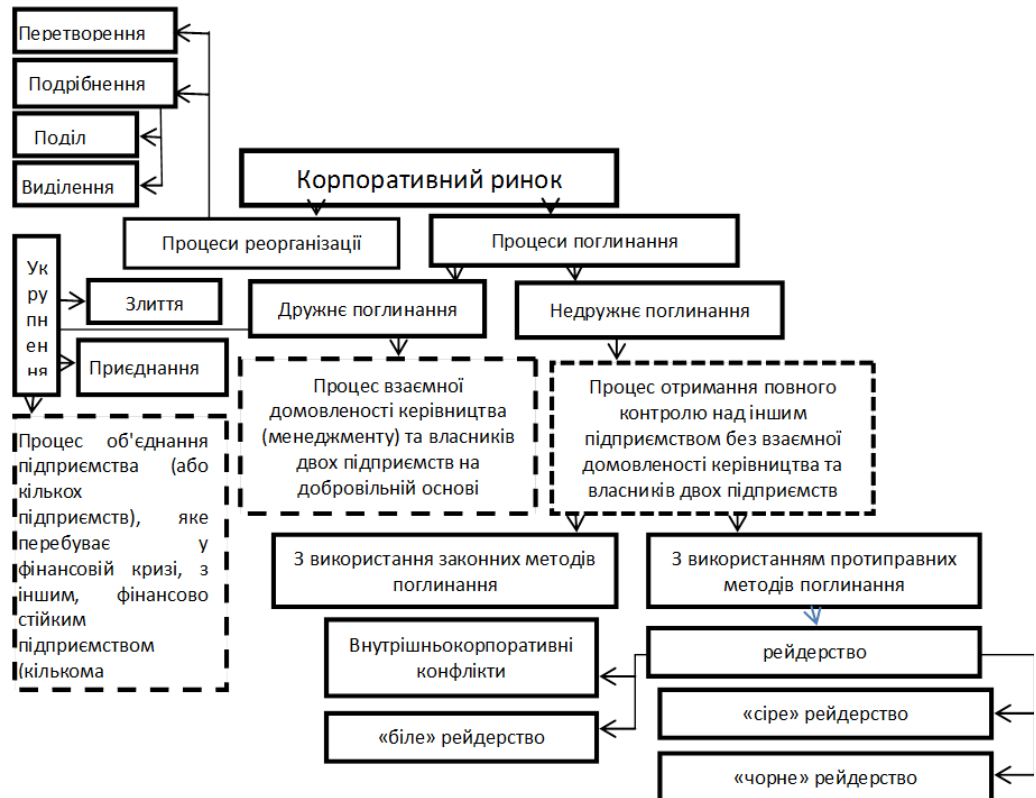

Рис. 1. Процеси поглинання, злиття та рейдерства на корпоративному ринку України [2, 5]

Це створює додаткові проблеми для регулювання даної сфери та протидії недружнім поглинанням, що переростає у серйозну небезпеку для українського бізнесу. Тому під рейдерством розумітимемо дії, спрямовані на набуття певною особою прав на майно або контроль над суб'єктом господарювання без згоди власника чи уповноваженої особи, що відбувається внаслідок спланованого конфлікту відповідно до певного сценарію, який має правове обґрунтування та мотивацію [4].

Вплив рейдерства на рівень економічної безпеки підприємства характеризується низкою передумов розвитку, зокрема, зловживання при приватизації. Процес приватизації в Україні – один із вихідних факторів масштабного поширення корупції та криміналізації суспільства. Починаючи з 2000 р. процес приватизації характеризується кримінальною складовою, головною особливістю якого є придбання об'єкта шляхом вимушеного банкрутства – так званого «фіктивного банкрутства».

За твердженням П.Т. Гега [6], починаючи з 1992 р. через приватизацію пройшло понад 90 тис. вітчизняних підприємств, більшість з них приватизувалися з використанням фіктивного банкрутства за максимально заниженою вартістю для подальшої його купівлі. Аналізуючи статистичні дані Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, можна спостерігати динаміку кількості порушених судових справ про банкрутство – зростання починається з 2005 року, з кульмінацією в 2007 році – 13792 судових справ та 2011 році – 14265 справ (рис. 2) [7].

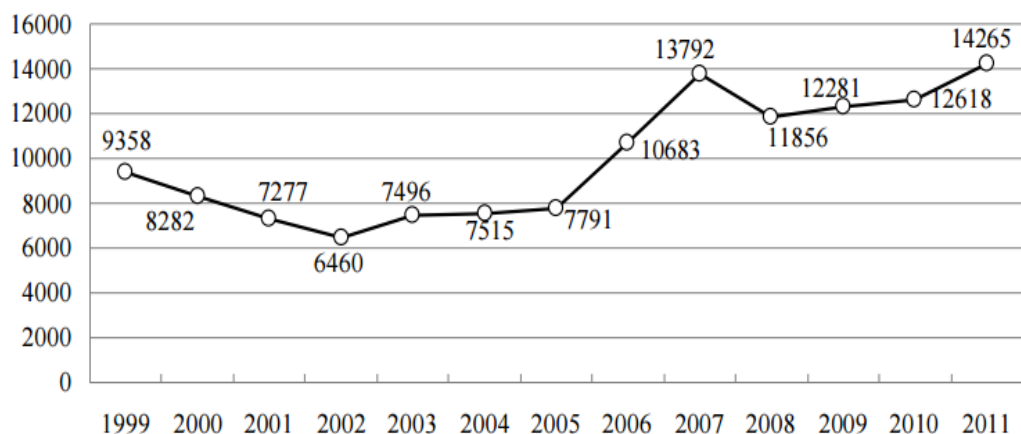

Рис. 2. Динаміка порушень судових справ про банкрутство підприємств [7]

Знову, посилаючись на П.Т. Гегу [10], зазначимо, що під впливом урядових корупціонерів банкрутували не лише окремі підприємства, а й цілі галузі народного господарства, так у 1998 р. 90 % сільськогосподарських підприємств були збитковими, а перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською становило 10 млрд грн. Поширеним є факт, що справи про фіктивне банкрутство не доходять до суду, як показує практика, на стадії досудового слідства закривається понад 90% таких справ. Так, за статтею 218 Кримінального кодексу України «Фіктивне банкрутство», починаючи з 2000 р., засуджено (за вироками, які набрали законної сили) лише 4 особи. Такий стан справ призвів до ситуації, що починаючи з 90-х років ХХ ст. у приватну власність перейшло 90% державного майна.

Іншою важливою передумовою фіктивної приватизації є те, що практично відсутні нормативно-правові акти, які б всебічно регламентували цей процес. Так, до нині не прийнятий закон про Фонд державного майна України, що утруднює правове регулювання приватизації майна.

За матеріалами [8] наведено дані, які свідчать про те, що приватизація використовувалася досить часто для «відмивання брудних грошей», для переділу власності, власного збагачення та в багатьох випадках здійснювалася через офшорні компанії, що дозволяло приховати не лише реальних власників цих заощаджень, але й джерела їх походження. Така приватизація стала поштовхом тісного поєднання бізнесу і владних структур шляхом «переплетення» їхніх інтересів [29]. У результаті таких дій зі сторони держави склалася ситуація, за якої у сфері державного майна панував повний безлад. Про такий стан справ свідчить той факт, що станом на 2004 р. в Україні був відсутній перелік підприємств, які є у державній власності, і тільки у 2005 р. Фонд

державного майна створив електронний реєстр державних підприємств з відомостями про структуру їх майна, їх кількість, а також з інформацією про частки держави у підприємствах зі змішаною формою власності, про розпорядників державним майном, яке є на балансі приватних підприємств, про передане в оренду державне майно і про стан сплати за його використання [5].

Важливим на наш погляд фактором, який вплинув на перехід у приватну власність корумпованих чиновників великих промислових гігантів, став той факт, що головами правлінь акціонерних товариств (АТ) залишалися перші особи, тобто керівники цих підприємств. За твердженням Є.Невмержицького [9, с. 118], практично здійснювався перерозподіл власності на користь голів правління, виконувалися їх вимоги та задовольнялися їх меркантильні інтереси.

Процес приватизації державного майна в Україні характеризується такими особливостями, як збільшення власних активів окремих людей за рахунок державних коштів, вкладення інвестицій у власні товариства, доведення промислових підприємств до фіктивного банкрутства та купівля фактично за безцінь. Ще однією особливістю даного процесу є купівля колишніх підприємств-гігантів за рахунок тіньових коштів (отриманих при ухиленні від сплати податків, контрабанди наркотиків, зброї, лікарських препаратів, людей, людських органів, шахрайства з фінансовими ресурсами, хабарництва) [9, с. 174], виведених через офшорні зони, сконцентрованих на рахунках зарубіжних банків, зокрема Кіпру, та введених в Україну у вигляді іноземних інвестицій. За даними, наведеними у [10], можна прослідкувати динаміку вивезення коштів з України за кордон (рис. 3).

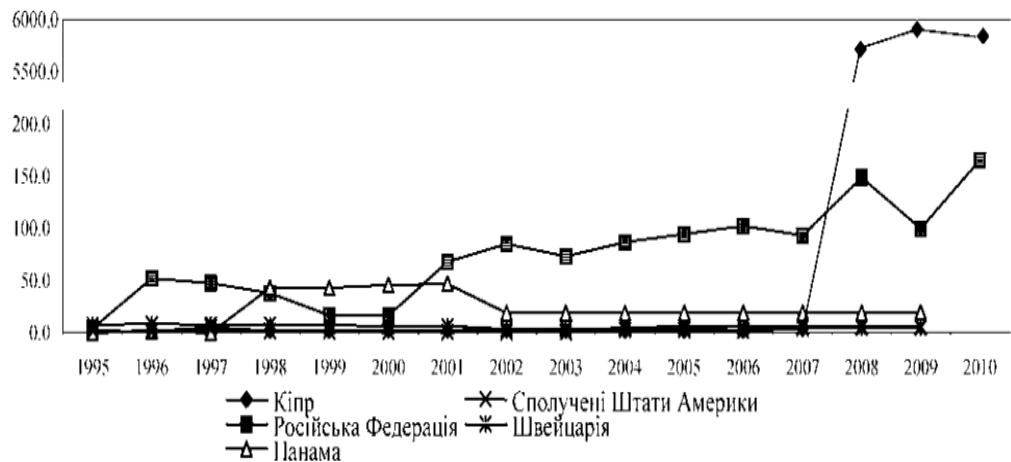

Рис. 3. Динаміка вивезення капіталів з України за кордон (млн. дол. США, на початок відповідного року) [10, 5]

Співвідношення суми вивезених коштів з України в цей період до суми прямих іноземних інвестицій в економіку України становило 1:3. Парадоксальним є факт залучення прямих іноземних інвестицій. Так, у 2003 р. з офшорної території – Британські Віргінські острови, яка налічує 20 тис. жителів, в економіку України було інвестовано 500 млрд дол. США; при цьому про таку державу як Україна з усіх жителів островів знає заледве 20% [5].

Таким чином, процес приватизації в Україні став підґрунтям для розквіту економічної злочинності та корупції, набрав максимальних обертів, охопив значні масштаби і зайняв провідне місце в економіці України, а це своєю чергою призвело до безнаказовості та рейдерства. Одним із наслідків хаотичної приватизації є розквіт рейдерства на теренах України.

Спочатку слово «рейдер» означало великий корабель, який поодиноці під час війни займався руйнуванням ворожих комунікацій, топив транспортні і торгові судна. Але надалі цей термін стали використовувати у бізнесі, називаючи ним атакуючу сторону в процесах злиття, поглинання і приєднання. Рейдерство - це сукупність юридичних і фактичних дій, заснованих на несумлінному застосуванні норм права, з метою отримати прибуток в результаті незаконного заволодіння управлінням юридичною особою або її активами для подальшого їх продажу третім особам або придбання в свою власність [11].

Рейдерство сьогодні активно набуває ознак цілком сформованого ринку послуг з відповідними схемами та розцінками залежно від конкретного виду рейдерської атаки та її етапу. Знання процесів, що відбуваються на цьому ринку, різноманітних схем рейдерства необхідні фахівцям служби економічної безпеки підприємства для того, щоб результативно протистояти рейдерським атакам та усунути передумови для них.

Рейдерські поглинання заслуговують особливої уваги через їх масовість та загрозливий характер для безпечного функціонування підприємств.

Для того, щоб протидіяти рейдерству – потрібно знати чинники та фактори, які цікавлять рейдерів. Чинники, які роблять бізнес рейдпридатним:

1. Успішний, перспективний і стійкий бізнес - захоплення здійснюється заради самого бізнесу.

2. Високоліквідні активи (нерухомість, земельні ділянки або обладнання) – у самому бізнесі та існуванні фірми як юридичної особи ніхто не зацікавлений.

3. Можливість включення захопленого підприємства в холдинг - і бізнес, і активи, і сама організація поглинаються.

У підприємств, що поглинаються, є спільні риси - всі вони мали стратегічні і тактичні помилки бізнесу, допущені власником [12]. Механізм рейдерського захоплення, поділяється на етапи: (1) розвідка - отримання максимальної інформації про фірму-«жертву»; (2) оцінювання захисту об'єкта захоплення - аналіз можливостей компанії щодо організації захисту своїх активів; (3) розроблення схеми захоплення підприємства – зазвичай, застосовуються різні схеми, похідні від двох основних (із застосуванням сили і без застосування сили); (4) здійснення рейдерського захоплення – отримання результату.

Рейдерство в Україні руйнує вітчизняний бізнес, стимулює банкрутство, загострює проблеми та конфліктність у корпоративному секторі економіки. Особливістю вітчизняного рейдерства є той факт, що рейдерські атаки переважно спрямовані на найприбутковіші підприємства, що суттєво впливає на функціонування окремих галузей та народного господарства загалом, ускладнює процес захисту прав власності. Коли в економічно розвинутих країнах шляхом рейдерства зникають неприбуткові та нерентабельні підприємства. В Україні рейдерство сприяє зниженню продуктивності праці поширює негативний імідж України на міжнародній арені, створює перешкоди для розвитку малого та середнього бізнесу, гальмує розвиток конкурентного середовища і сприяє монополізації економіки [2, 3]. За оцінками експертів тиск рейдерів на бізнес щороку знижує темпи зростання економіки України на 1–2% [13]. Не можна ігнорувати наслідки і для соціальної сфери, адже рейдерські захоплення провокують суспільне напруження та сприяють поширенню хаосу, що в

результаті негативно позначаються на якості робочої сили, її вмотивованості та бажанні працювати на результат [3].

Негативний та протиправний рейдерства на економіку особливо зріс з часів здобуття Україною незалежності, зокрема, М. Ратошнюк та Т. Стеф'юк подають досить невтішні характеристики та результати рейдерства в Україні, а саме:

- в Україні діє щонайменше 40–50 спеціалізованих рейдерських груп, до складу яких входять висококваліфіковані юристи, економісти, аналітики;
- кількість рейдерських атак щороку варіює в межах 3 тис.;
- результативність кожної рейдерської атаки – понад 90%;
- щорічний обсяг сегмента поглинань і злиття (без приватизації) в Україні становить понад 3 млрд дол. США;
- середньостатистична норма прибутку рейдера в Україні близько 1000%;
- щорічний тіньовий бюджет українських рейдерських компаній складає понад 5 млрд дол. США
- кримінальна спрямованість рейдерства в Україні, яка проявляється через залучення збройних формувань та правоохоронних органів [14].

Рейдерство, корупція в середньому і нижчому ешелонах влади та незаконні дії силових відомств - головна загроза інвестиційному клімату в Україні. Експерти відзначають, що не припиняються та викликають стурбованість ділового співтовариства рейдерські захоплення «підприємств та активів на території України, рейдерство придбало нові, більш зухвалі і агресивні форми, зазвичай відкрито використовуються збройні формування, незаконні рішення і дії судових і правоохоронних органів, процвітає корупція. Ціла низка справ про порушення прав інвесторів, як вітчизняних, так й іноземних (Foyil Capital, «Амстор», універмаг «Україна» та ін.) набули резонансного характеру, загрожують стати фактами, що підривають інвестиційну привабливість української економіки на тривалу перспективу, зростає кількість захоплень та рейдерських атак» [15].

Тема прав інвесторів і власників бізнесу повинна стати пріоритетом державної політики, забезпеченням умов розвитку підприємницької діяльності на одному рівні з підвищенням військової та інформаційної безпеки, соціальної безпеки та соціального захисту населення, лягти в основу розробки і прийняття профільної державної програми.

Диференційованою є і географічна орієнтація рейдерства; так найактивніші рейдери є в Києві, Криму та на Закарпатті, при цьому у 2011 р. в Києві щотижня фіксувалося 2-3 захоплення підприємств, а по Україні загалом – 10-20 [16].

За два перших місяця 2015 року в інформаційних повідомленнях було зафіксовано рейдерські атаки на 68 об'єктів власності (рис.4).

В Україні за дослідженням та оцінкою [17], який спираючись на думку фахівців, що віднесли Україну до групи країн з найгіршою якістю корпоративного законодавства (поряд з Азербайджаном, Білоруссю і Таджикистаном) та істотними недоліками державної політики в цій галузі, притому, що Російська Федерація, Вірменія, Казахстан, Молдова, Латвія й Литва, віднесені до групи країн, законодавство яких практично повністю відповідає міжнародним стандартам. За останні десять років українська влада не спромоглася напрацювати системне рішення щодо ефективного захисту власників та інвесторів. Незважаючи на президентські укази, висновки профільних комітетів Верховної Ради, перелік підготовлених законопроектів, до втілення справа так і не дійшла. Немає офіційного юридичного поняття «рейдерства», не впроваджено спеціальної статті кримінальної відповідальності для замовників та виконавців рейдерських атак у кримінальному кодексі.

Рейдерські атаки січень-лютий 2015

Рис.4. Кількість рейдерських атак і захоплень в Україні в січні-лютому 2015 року

Отже, з таким значним поширенням рейдерства постає проблема ідентифікації його причин [2-6, 11-17] та виокремлення чинників, що є передумовою рейдерства в Україні (рис.5).

Структура рейдерства передбачає взаємозв'язок суб'єктів рейдерських дій та об'єкта (підприємства), щодо якого планується/здійснюється захоплення.

Як зазначено у праці [18, с. 31], вітчизняне рейдерство має специфічний характер, що проявляється у тісному взаємозв'язку представників державної влади та корупції на різних рівнях, в тому числі в органах судової системи, правоохоронних органах та в інших силових структурах. Рейдерство не існує як окремий процес з отримання контролю над підприємством чи його власністю, а є системою узгоджених дій і адміністративного впливу при захопленні бізнесу та прийнятті "потрібних" рішень у судах, лобюванні політичних рішень, важливих для захоплення, тобто залучається значна кількість допоміжних служб і організацій, спеціалістів різного профілю.

Якщо в керівництві підприємства є люди з недоброю репутацією, що були помічені у неблаговидних вчинках тощо, то рейдери можуть цим скористатися. Так, концентрування значних повноважень у директора може сприяти швидкому виведенню майна з підприємства на підконтрольні рейдеру структури, якщо рейдеру вдасться з ним домовитися. Переконати керівництво діяти на користь рейдера можна різними способами: від звичайного підкупу до підсаджування на "гачок" шляхом шантажу, кримінального переслідування та погроз. Менеджмент легко може спровокувати фінансові проблеми в діяльності підприємства, якщо вступить до корпоративного конфлікту, наприклад, санкціонувавши покупку сировини за завищеними цінами або взявши кредит під нереальні відсотки. Атака через менеджмент дешевше всього обходиться на держпідприємствах, де відсутній ефективний контроль власника.

Знання фахівцями служби економічної безпеки підприємства найрозповсюдженіших схем захоплення підприємства (рис. 6) дозволить їм проаналізувати наявність підстав для їхнього застосування.

Не можна оминути й той факт, що підприємство для свого захисту використовуватиме всі сили та ресурси, але, зазвичай, їх сума є обмеженою власними можливостями керівництва та сумою прибутку чи обігових коштів.

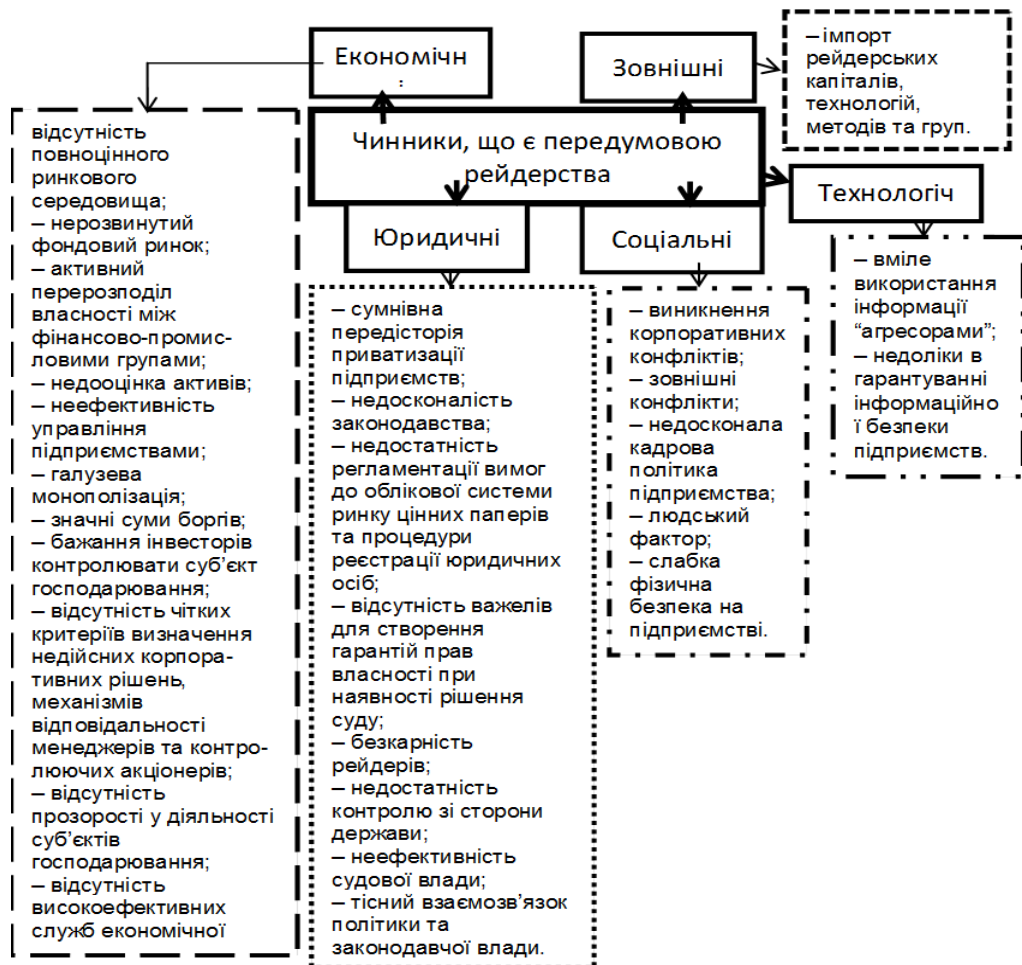

Рис. 5. Чинники, що впливають на рейдерство

Натомість рейдери, володіючи значними фінансовими коштами та зв'язками, перемагають у цій нерівній боротьбі. Сприяють поширенню рейдерства та зацікавлені у результативності їх процесу фінансові компанії, які в подальшому скуповують значну частину активів або цілі захоплені підприємства на 40-50% дешевше за ринкову вартість.

Практично усі рейдерські атаки в Україні супроводжуються застосуванням силових методів. З метою виконання відповідного судового рішення або заміни попереднього керівництва за рішенням позачергових зборів акціонерів досить часто застосовується силовий метод. Рейдер заздалегідь укладає договір з приватною охоронною структурою, підрозділи якої забезпечують силовими заходами доступ представників рейдера до виробничих будівель та адміністративних приміщень підприємства. Наймані охоронці також здійснюють нейтралізацію опору керівників і працівників підприємства. Мають місце непоодинокі випадки залучення рейдерами до виконання рішень суду представників державної виконавчої служби разом з охоронними структурами [19].

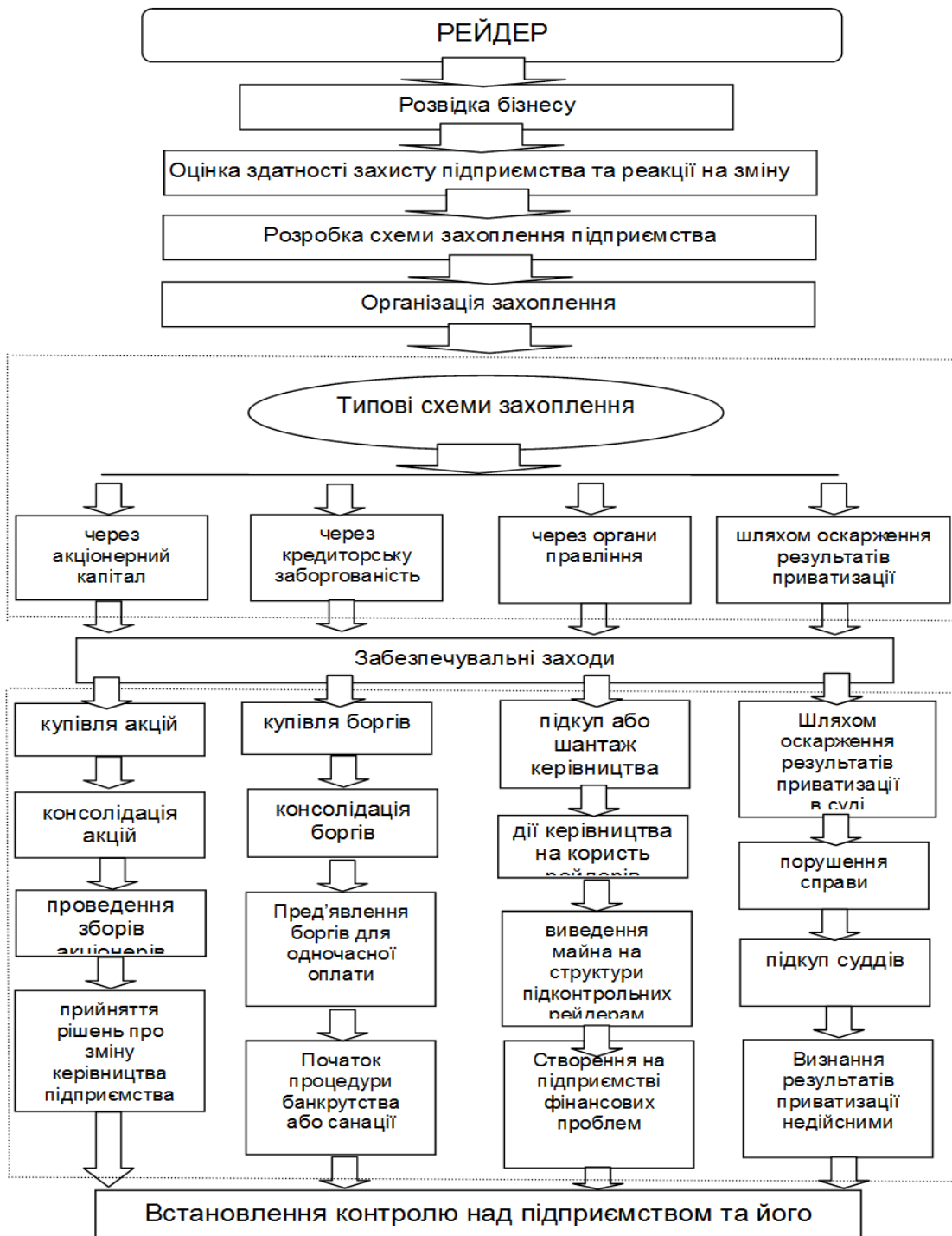

Рис. 6. Найчастіше застосовувані схеми рейдерських захоплень підприємств

Ефективний захист підприємства лежить винятково усередині самого підприємства. Загрозу рейдерської атаки можна ліквідувати завдяки комплексній системі превентивних заходів захисту бізнесу. Реальні позитивні результати захисту підприємства від рейдерської атаки можна отримати лише на її перших етапах, на подальших етапах – лише у 10-20%. Звідси зростає важливість ефективного здійснення превентивних заходів, реалізація яких здійснюється під керівництвом структурних підрозділів служби економічної безпеки підприємства.

Системний аналіз підґрунтя та підстав рейдерських атак дозволили сформуувати комплекс превентивних заходів, сукупність яких можна інтерпретувати як антирейдерську стратегію (рис. 7).

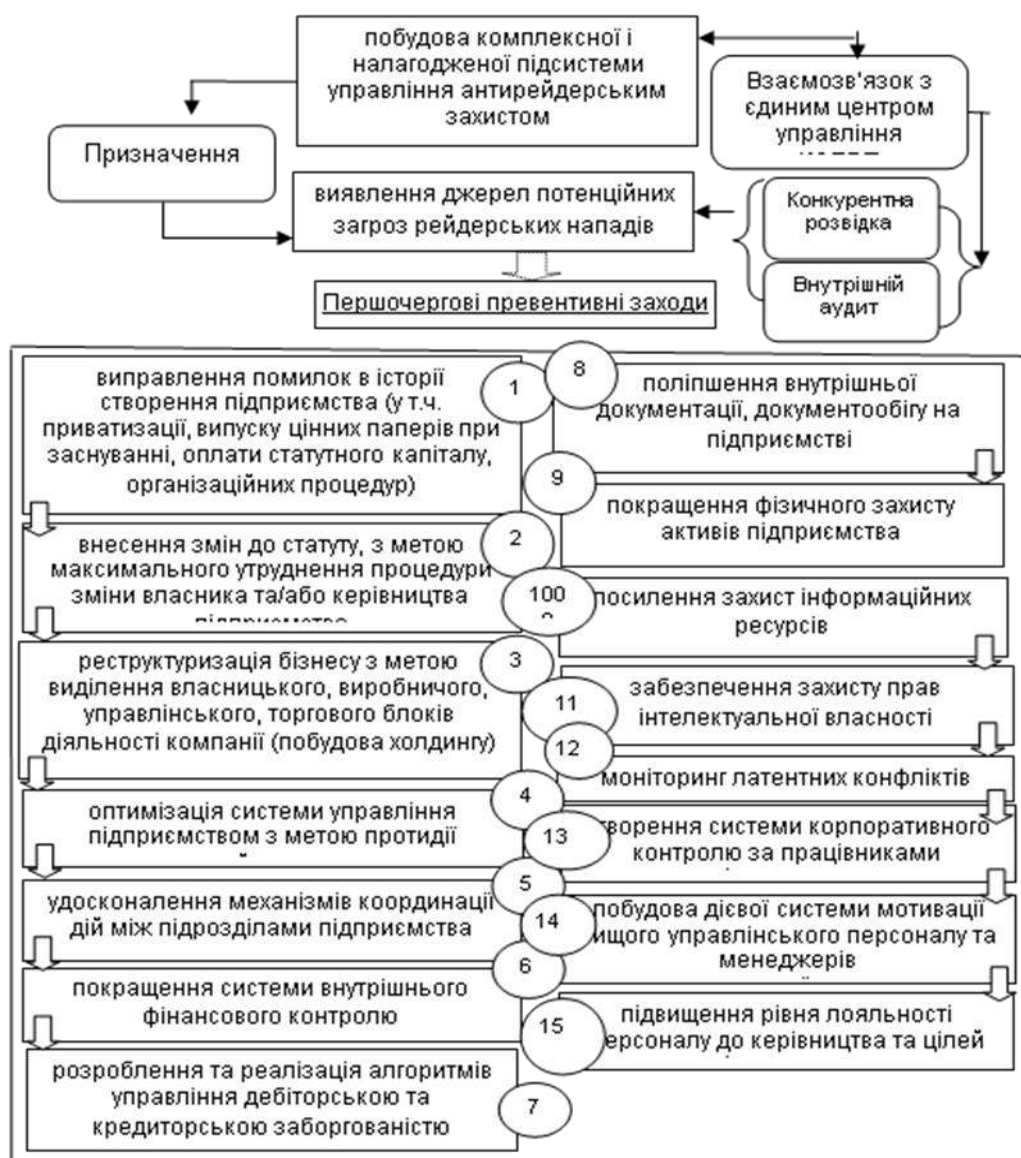

Рис.7. Комплекс превентивних заходів – антирейдерська стратегія

Для протистояння рейдерству необхідний спеціальний структурний підрозділ в службі економічної безпеки підприємства, який має взаємодіяти та співпрацювати з іншими її підрозділами. Здійснення превентивних та захисних заходів з протидії рейдерству мають бути в компетенції відповідного структурного підрозділу (або фахівця), але реалізація реактивних заходів, коли існує реальна небезпека для бізнесу, повинна стати пріоритетним завданням для усієї служби економічної безпеки.

Її реалізація можлива за наявності в підприємства добре організованої контррозвідувальної діяльності, мінімальних порушень чинного законодавства у виробничо-господарській діяльності, відповідних фінансових ресурсів та ефективного функціонування системи економічної безпеки підприємства. Більшість рейдерів в Україні належать до «сірих», а тому боротьба з ними є цілком перспективною.

Досвід протидії рейдерству в інших країнах потрібно вивчати, що збільшить можливості вітчизняних підприємств у протидії рейдерським захопленням. За результатами вивчення зарубіжного досвіду протидії рейдерству виявлені ті його засоби та механізми, які можна застосувати в Україні (активна участь не лише урядових інститутів, а й недержавних організацій, зорієнтованих на формування правил і процедур корпоративного управління; ухвалення Кодексу корпоративного управління, розвиток національного ринку корпоративних прав).

Для протидії незаконному захопленню підприємств в Україні Кабінетом Міністрів, УСПП та підприємствами здійснено ряд організаційно-правових заходів (створено Міжвідомчу комісію з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, Антирейдерський союз підприємств України, інститут уповноважених осіб у всіх органах влади, які сформовані чи будуть формуватися для безпеки національного бізнесу), ухвалено низку законів. Проте законодавче підґрунтя протидії рейдерству залишається ще несистемним, слабким та не завжди відповідає юридичній практиці розвинених країн. Повноваження з протидії рейдерству та його першопричинам, а отже, і наслідкам належать до компетенції багатьох органів державної влади й управління в Україні (Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ України, органи прокуратури, Служба безпеки України). Результати проведеного аналізу засвідчили, що перелік виконуваних цими структурами завдань у сфері протидії рейдерству потребує корегування, завдання мають виконуватися ретельніше, а взаємодія цих органів має бути більш узгодженою.

Для анти рейдерської роботи в службі економічної безпеки підприємства необхідні спеціальний структурний підрозділ або група фахівців, до компетенції яких належить здійснення превентивних і захисних заходів. Такі фахівці мають знати основні принципи організації рейдерських атак, бути ознайомленими з певним колом суб'єктів рейдерської діяльності, знати процес планування та здійснення рейдерської атаки, найпоширеніші схеми захоплення підприємства, а також чітко уявляти послідовність дій рейдерської атаки.

Превентивні заходи з протидії рейдерству передбачають ліквідацію слабких місць в діяльності та управлінні підприємством, тобто створення першої лінії оборони. Вони розробляються за даними конкурентної розвідки та контррозвідки, спрямованих на виявлення сигналів того, що на підприємство готується рейдерська атака. Ознаки такої підготовки є такими [2, 3, 12, 20, 21]:

– активізація інтересу до підприємства з боку податкових, правоохоронних органів чи інших владних структур, контролюючих та перевіряючих організацій;

– інформація про збирання працівниками підприємства чи сторонніми особами будь-якої інформації про підприємство, його власників і вищий менеджмент;

– несподівані спроби будь-яких осіб, в тому числі міноритарних акціонерів, отримати статутні документи і протоколи засідань ради директорів і правління;

– звернення міноритарних акціонерів до податкових та інших контрольно-наглядових державних органів із заявами про перевірку діяльності товариства;

– виникнення непрогнозованих проблем з контрагентами і партнерами, які несподівано відмовляються працювати без передоплати і висувають різноманітні, частіше за все, необґрунтовані претензії;

– керівництво підприємства (генеральний директор, члени ради директорів) або акціонери почали отримувати кореспонденцію (замовні листи, листи на електронну пошту, SMS, MMS-повідомлення та ін.), що містить чисті аркуші паперу, порожні повідомлення, або ж інформацію, що не має жодного змісту, які можна вважати складовими психологічної атаки, що має викликати в адресата відчуття невизначеності, невпевненості, а можливо, і страх;

– стосовно керівництва підприємства, найбільших акціонерів та членів їхніх сімей порушують кримінальні справи за неперевіреними фактами з обов'язковим висвітленням подій у засобах масової інформації;

– створення у ЗМІ "підвищеної уваги" до підприємства шляхом висвітлення різноманітних "махінацій" його керівництва, порушення прав рядових акціонерів, податкових правопорушень, що призвели до ненадходження коштів у державний і місцевий бюджети, унеможливили виконання важливих соціальних програм у місті чи районі;

– на фондовому ринку (або у ПФТС) збільшується кількість угод з малими пакетами акцій товариства;

– поява суб'єкта, який зацікавився придбанням боргів підприємства.

Висновки. Рейдерство в більшості країн з розвинутою економікою асоціюється з недружнім поглинанням, але здійсненим у правовому полі, що дозволяє в деяких випадках говорити про позитивні наслідки рейдерства. Але в Україні рейдерство перетворилося на нову технологію протиправного перерозподілу власності через надзвичайно високий рівень рентабельності, а також сприятливий вплив низки чинників. Значною мірою сприяє рейдерству бездіяльність власників підприємств. Попередження рейдерських атак є функцією системи економічної безпеки сучасних вітчизняних підприємств, реалізація якої можлива за умови ефективного функціонування системи економічної безпеки підприємства .

Досвід протидії рейдерству в інших країнах може бути використаний у протидії рейдерським захопленням вітчизняними підприємствами. Для протидії незаконному захопленню підприємств в Україні здійснено ряд організаційно-правових заходів, зокрема, створено громадські організації та ухвалено низку законів. Проте законодавче підґрунтя протидії рейдерству залишається ще несистемним та слабким. Повноваження з протидії рейдерству, його першопричинам та наслідкам в Україні належать до компетенції багатьох органів державної влади й управління (Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ України, органи прокуратури, Служба безпеки України)[21]. Але перелік виконуваних цими структурами завдань у сфері протидії рейдерству потребує корегування, завдання мають виконуватися ретельніше, а взаємодія цих органів має бути більш узгодженою.

У сукупності отримані результати засвідчують імовірність реалізації рейдерської атаки. Ураховуючи цю ймовірність, фахівці служби економічної безпеки підприємства мають розробити та застосувати захисні заходи за тими ознаками, стосовно яких отримано критично високі значення ймовірності реалізації рейдерської атаки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Декларації цілей та завдань державного бюджету на 2008 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 № 316. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/257-2007-n>.
2. Живко, З.Б. Рейдерство в Україні: соціально-економічний аспект : монографія / З.Б. Живко. – Львов: Ліга-Прес, 2012. – 304 с.
3. Копитко, М.І. Рейдерство як проблема для функціонування бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: library.krok.edu.ua/media/.../kopytko_0005.doc
4. Суботник, Р.В. Рейдерство в сучасній Україні / Р.В. Суботник // Актуальні питання господарського та цивільного права. Науково-практичний журнал, 2008. – № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2008/6/article09/>.
5. Копитко, М.І. Економічна безпека підприємств з виробництва транспортних засобів: монографія / М.І. Копитко. – К.: ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”, 2015. – 556 с.
6. Гега, П.Т. Деякі особливості банкрутства в Україні та недоліки правового регулювання / П.Т. Гега // Боротьба з організованою злочинністю (теорія і практика). Науково-практичний журнал. – К., 2004. – № 10. – с. 10-18.
7. Офіційний сайт Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
8. Кучма, Л.Д. Держава не буде донором корумпованих хапуг / Л.Д. Кучма // Урядовий кур’єр, 2000. – 16 грудня.; Барановський А., Саєнко В. Проблемы собственности и легализации капиталов и доходов в Украине / А. Барановский, В. Саенко // Зеркало недели, 2001. – 15 травня.
9. Невмержицький, Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: [монографія] / Є.В. Невмержицький. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
10. Камлик, М. Забезпечення законності у сфері підприємництва: кримінологічний аспект / М. Камлик // Науково-практичний журнал. – К., 2011. – № 11. – с. 1-7.
11. Пархачева, М.А. Рейдерство: хто може захватити фірму? / М.А. Пархачева // Сайт Консалтингової групи “Екон-Профи” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econ-profi.ru/index.php?p=static&page=rejderstvo>
12. Беліков, О. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення / О. Беліков // журнал «Юридична канцелярія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua>
13. Живко, З.Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління: [монографія] / З.Б. Живко. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 260 с.
14. Ратошнюк, І.М. Особливості рейдерства в Україні: проблеми та шляхи їх подолання / І.М. Ратошнюк, Т.Д. Стеф’юк. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Economics/3_111324.doc.htm.
15. Фахівці заявили про зростання кількості рейдерських атак в країні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.lb.ua/business/2015/03/13/298412.html>.
16. Семидидько, А. Сьогодні навіть фізичні особи стали рейдерами / А. Семидидько. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://24.ua/news/show/id/55282.htm>.
17. Кушерець, Д.В. Правова політика протидії рейдерству / Д.В. Кушерець // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство, 2013. – Випуск 644. – С. 101-104.

18. Федоров, А.Ю. Рейдерство и корпоративный шантаж (организационно-правовые меры противодействия): [монография] / А.Ю. Федоров. – М.: Волтерс-Клувер, 2010. – 480 с.
19. Розслідування злочинів, пов'язаних з силовим захопленням підприємств : метод. реком. / [Чернявський С. С., Бодюл Є. М., Лупало О. А. та ін.]. — К., 2010. — 42 с.
20. Соціально-економічний розвиток держави, регіону, підприємства в нестабільних ринкових умовах. Монографія / З.Б.Живко, С.Б.Князь, В.І.Ляшенко, Н.В.Осадча та ін.[за заг.редакцією докторів економічних наук, професорів А.М.Штангрета(Україна), А.П.Левітської (Молдова)]. – Львів : Українська академія друкарства, 2015. – 506 с.
21. Живко, З.Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства. Монографія / З.Б.Живко . – Львів : Вид-во Ліга-Прес, 2013. – 474 с.